O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK 81-13

Muhammadaziz OMONOV,
ToshDO‘TAU huzuridagi davlat tilida ish yurtish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi bo‘lim boshlig‘i Toshkent,O‘zbekiston,
E-mail: mukhammadaziz-omonov@mail.ru, https://orcid.org/0009-0008-7900-654X

FarDTU dotsenti M.Shaxodjayev taqrizi asosida

O‘ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O’QITISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning pedagogik muammolari, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan metodik qiyinchiliklar hamda til o‘rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, o‘zbek tilini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, samarali metodlar va ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, xorijiy til sifatida o‘qitish, pedagogik muammo, lingvodidaktika, kommunikativ kompetensiya, ta’lim metodlari, pedagogik texnologiyalar, til o‘rgatish, metodik yondashuv.

ПРЕПОДАВАНИЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО: ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические проблемы преподавания узбекского языка как иностранного, методические трудности, возникающие в образовательном процессе, а также вопросы развития коммуникативной компетенции изучающих язык. Кроме того, анализируется значение современных педагогических технологий, эффективных методов обучения и учёта индивидуальных особенностей обучающихся в процессе преподавания узбекского языка.

Ключевые слова: узбекский язык, преподавание как иностранного языка, педагогическая проблема, лингводидактика, коммуникативная компетенция, методы обучения, педагогические технологии, обучение языку, методический подход.

TEACHING UZBEK AS A FOREIGN LANGUAGE AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Annotation

This article examines the pedagogical challenges involved in teaching Uzbek as a foreign language, methodological difficulties arising in the educational process, and issues related to developing learners’ communicative competence. It also analyzes the importance of modern pedagogical technologies, effective teaching methods, and consideration of learners’ individual characteristics in Uzbek language instruction.

Keywords: Uzbek language, teaching Uzbek as a foreign language, pedagogical problem, linguodidactics, communicative competence, teaching methods, pedagogical technologies, language instruction, methodological approach.

Kirish. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish masalasi bugungi globallashuv, xalqaro hamkorlik va madaniyatlararo muloqot jarayonlarining jadallashuvi sharoitida alohida ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekistonning xalqaro aloqalari kengayib borayotgani, mamlakatimizga xorijiy mutaxassislar, talabalar, tadqiqotchilar va sayyohlarning qiziqishi ortayotgani o‘zbek tilini xorijiy til sifatida samarali o‘rgatishga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda o‘zbek tilini o‘qitish faqat grammatik qoidalar va lug‘aviy birliklarni o‘zlashtirish bilan cheklanmasdan, xorijiy til o‘rganuvchilarning kundalik hayotda, ta’lim jarayonida, kasbiy faoliyatda va ijtimoiy muhitda o‘zbek tilida samarali muloqot qilish imkoniyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning pedagogik muammo sifatida o‘rganilishi, eng avvalo, til ta’limining maqsadi, mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarurati bilan belgilanadi. Chunki ona tili o‘zbek tili bo‘lmagan ta’lim oluvchilar tilning fonetik, leksik, grammatik va sintaktik xususiyatlarini o‘zlashtirish jarayonida o‘z ona tilining ta’siri, madaniy tafovutlar, talaffuzdagi qiyinchiliklar hamda yangi nutqiy muhitga moslashish kabi muammolarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda ta’lim oluvchilarning til tajribasi, yoshi, ehtiyoji, o‘rganish maqsadi va individual xususiyatlarini hisobga oladigan ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur yo‘nalishning dolzarbligi shundaki, xorijiy tilni o‘rganish jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, ularni real muloqot vaziyatlarida qo‘llash qobiliyatini shakllantirish ham talab etiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Xorijiy til o‘rganuvchi grammatik qoidalarni bilishi yoki muayyan miqdordagi so‘zlarni yod olishi mumkin, biroq bu bilimlar uning kundalik suhbatda qatnashishi, savol berishi, fikrini izchil bayon qilishi va suhbatdoshini tushunishini har doim ham ta’minlamaydi. Demak, o‘zbek tilini o‘qitish jarayonida nazariy bilimlar va amaliy nutqiy faoliyat o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash pedagogik metodikaning muhim talabidir. Bizningcha, mazkur muammoning yechimi o‘zbek tilini o‘rgatishda kommunikativ yondashuvni ustuvor belgilash, til birliklarini hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash va ta’lim oluvchini faol muloqot ishtirokchisiga aylantirish bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda tilning milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olish ham muhim pedagogik masalalardan biridir. Chunki til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki xalqning tarixi, qadriyatlari, urf-odatlari, muomala madaniyati va dunyoqarashini ifodalovchi ijtimoiy hodisa hamdir. Masalan, o‘zbek tilidagi murojaat shakllari, hurmat ifodalovchi birliklar, salomlashish va xayrlashish odobi, mehmondo‘stlik bilan bog‘liq nutqiy vaziyatlar xorijiy til o‘rganuvchilardan nafaqat til qoidalarini, balki ularning madaniy mazmunini ham tushunishni talab qiladi. Shu jihatdan o‘zbek tilini o‘qitish

jarayonida lingvomadaniy materiallardan foydalanish ta’lim oluvchilarning tilga oid bilimlarini boyitish bilan birga, o‘zbek xalqining madaniy qadriyatlarini anglashiga ham yordam beradi.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning dolzarbligi mamlakatimizda til siyosatini takomillashtirish, o‘zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish va xorijiy fuqarolar uchun tilni o‘rganishga qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan davlat siyosati bilan ham uzviy bog‘liq. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-sonli “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni o‘zbek tilining ijtimoiy hayotdagi mavqeyini mustahkamlashga qaratilgan muhim huquqiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalish 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-sonli “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonda yanada keng yoritilgan. Unda 2020–2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish, davlat tilini o‘qitish tizimini takomillashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda o‘zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Muxokama va natija. Mazkur huquqiy hujjatlarning mazmunidan kelib chiqib, o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishni faqat tilni ommalashtirish vositasi sifatida emas, balki ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirilishi lozim bo‘lgan mustaqil pedagogik yo‘nalish sifatida baholash mumkin. Chunki tilning xalqaro miqyosdagi mavqeyini oshirish uning grammatik tuzilishi va lug‘at boyligini targ‘ib qilish bilangina cheklanmaydi. Buning uchun xorijiy ta’lim oluvchilarning ehtiyojlariga mos o‘quv dasturlari, darsliklar, elektron ta’lim resurslari, darajalar bo‘yicha tuzilgan topshiriqlar hamda bilimlarni baholash mezonlarini ishlab chiqish talab etiladi. Bizningcha, mazkur jarayonda asosiy e’tibor o‘zbek tilini o‘rganuvchining til haqidagi bilimlarini oshirish bilan birga, ushbu bilimlardan kundalik, akademik va kasbiy muloqotda mustaqil foydalana olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilishi zarur.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning pedagogik muammo sifatidagi yana bir muhim jihati ta’lim mazmunini xorijiy til o‘rganuvchilarning ona tili, madaniy tajribasi va til o‘rganish maqsadiga muvofiq tashkil etish bilan belgilanadi. Turli tillarda so‘zlashuvchi ta’lim oluvchilar o‘zbek tilidagi tovushlarni talaffuz qilish, qo‘shimchalar tizimini o‘zlashtirish, gap bo‘laklarining tartibini tushunish, kelishik va egalik shakllarini to‘g‘ri qo‘llashda turlicha qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli barcha ta’lim oluvchilarga bir xil metod va topshiriqlarni qo‘llash har doim ham kutilgan natijani bermaydi. O‘qituvchi ta’lim oluvchilarning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasi, o‘rganish sur’ati va kommunikativ ehtiyojlarini aniqlab, o‘quv materiallarini shunga mos ravishda tanlashi lozim. Bu esa differensial va individual yondashuvlarni o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish metodikasining muhim tarkibiy qismi sifatida qarashni taqozo etadi. Mazkur jarayonda kommunikativ yondashuvning ahamiyati alohida e’tiborga loyiq. An’anaviy til ta’limida ayrim hollarda grammatik qoidalarni tushuntirish, so‘zlarni yodlash va tayyor matnlarni tarjima qilishga ustuvorlik beriladi. Bunday mashqlar til tizimi haqida bilim hosil qilishga yordam bersa-da, o‘rganuvchining real vaziyatlarda mustaqil muloqot qilish qobiliyatini to‘liq rivojlantirish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Xorijiy til sifatida o‘zbek tilini o‘qitishda savol-javob, rolli o‘yinlar, dialog tuzish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, matnni muhokama qilish va loyiha topshiriqlaridan foydalanish ta’lim oluvchini faol nutqiy faoliyatga jalb etadi. Masalan, do‘konda xarid qilish, manzil so‘rash, transportdan foydalanish, ta’lim muassasasida muloqot qilish yoki rasmiy idoraga murojaat etish kabi hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar til birliklarini amaliy o‘zlashtirish imkonini beradi.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda lingvodidaktik va lingvomadaniy yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi ham muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayonida ta’lim oluvchi nafaqat yangi so‘z va grammatik shakllarni o‘rganadi, balki shu til orqali ifodalanadigan madaniy ma’nolar, ijtimoiy munosabatlar va muloqot me’yorlarini ham anglaydi. X.Qodirovaning xorijiylarga o‘zbek tilini o‘qitish pedagogikasiga bag‘ishlangan tadqiqotida milliy va xorijiy tajribani taqqoslash, o‘qituvchining metodik kompetensiyasi hamda dars sifatini oshirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Z.Salisheva esa o‘zbek tilini lingvomadaniy materiallar vositasida o‘qitishda madaniy kontekstning ahamiyatini asoslaydi. Bizningcha, ushbu yondashuvlar o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda til va madaniyatni bir-biridan ajratmagan holda o‘rgatish zarurligini ko‘rsatadi. Masalan, “marhamat”, “iltimos”, “rahmat”, “xush kelibsiz” kabi birliklarning ma’nosini tushuntirish bilan cheklanmasdan, ularning qaysi nutqiy vaziyatlarda va qanday munosabatlarni ifodalash maqsadida qo‘llanishini ham izohlash lozim. Bunday yondashuv xorijiy til o‘rganuvchilarning nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri, balki vaziyatga mos, odob me’yorlariga muvofiq va mazmunan tushunarli nutq tuzishiga yordam beradi. Shu sababli darslik va o‘quv qo‘llanmalariga kundalik muloqot namunalari, dialoglar, milliy urf-odatlar, ijtimoiy munosabatlar va real hayotiy vaziyatlarni aks ettiruvchi materiallarni kiritish maqsadga muvofiqdir.

Natijalar va muhokama. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish samaradorligi ta’lim mazmunining izchilligi va til o‘rganuvchilarning bilim darajasiga muvofiqligiga ham bog‘liq. Bunda tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish faoliyatlarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish talab etiladi. Yevropa Kengashining Umumyevropa tillarni bilish kompetensiyalari doirasi (CEFR) hujjatida tilni egallash darajalarini tavsiflash, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, ta’lim materiallarini tanlash va natijalarni baholash uchun tavsiflovchi mezonlar taklif etilgan. Ushbu mezonlardan o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda ham moslashtirilgan tarzda foydalanish mumkin. Bunda ta’lim oluvchining til darajasi faqat grammatik bilimlari bilan emas, balki muayyan kommunikativ vazifani mustaqil bajara olishi bilan ham baholanishi lozim.

Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ham o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Elektron lug‘atlar, mobil ilovalar, videodarslar, interaktiv mashqlar va masofaviy ta’lim platformalari til materiallarini mustaqil o‘zlashtirish, talaffuzni mashq qilish va o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Biroq raqamli vositalarning mavjudligi o‘z-o‘zidan ta’lim sifatini kafolatlamaydi. Ularning samaradorligi o‘quv maqsadiga muvofiqligi, topshiriqlarning mazmuni, qayta aloqa sifati va o‘qituvchining pedagogik rahbarligiga bog‘liq. Shuning uchun raqamli texnologiyalarni an’anaviy ta’lim usullarini to‘liq almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki til o‘rganish jarayonini boyituvchi va individual ta’lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi pedagogik resurs sifatida qo‘llash maqsadga muvofiq.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishdagi muhim muammolardan yana biri o‘quv-metodik ta’minotning ta’lim oluvchilar ehtiyojlariga mosligini ta’minlashdir. Xorijiy til o‘rganuvchilar o‘zbek tilini turli maqsadlarda – kundalik muloqot, oliy ta’limda tahsil olish, ilmiy izlanish, kasbiy faoliyat yoki O‘zbekiston madaniyatini o‘rganish uchun o‘zlashtirishi mumkin. Shu bois barcha guruhlar uchun bir xil mazmun va topshiriqlarni taklif qilish kutilgan natijani bermasligi mumkin. O‘quv materiallari maqsadli auditoriya,

tilni bilish darajasi va amaliy ehtiyojlardan kelib chiqib ishlab chiqilishi zarur. Shuningdek, o‘qituvchilarni xorijiy auditoriyada dars olib borish, madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olish, kommunikativ topshiriqlarni loyihalash va o‘quv natijalarini xolis baholashga tayyorlash ham muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Xulosa. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning pedagogik muammo sifatida o‘rganilishi til ta’limining maqsadi, mazmuni, metodik ta’minoti, o‘qituvchi kompetensiyasi va baholash tizimini o‘zaro bog‘liq holda takomillashtirishni talab etadi. Mazkur jarayonda kommunikativ, lingvomadaniy, individual va kompetensiyaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish hamda ta’lim oluvchining amaliy nutqiy faoliyatini ustuvor belgilash muhimdir. Bizningcha, o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish samaradorligining asosiy mezoni o‘rganuvchining til qoidalarini bilishi bilangina emas, balki o‘zbek tilidan real hayotiy, akademik va kasbiy vaziyatlarda mustaqil, to‘g‘ri va samarali foydalana olish darajasi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur yo‘nalishning ilmiy-metodik asoslarini chuqur tadqiq etish, o‘quv dasturlari va ta’lim resurslarini takomillashtirish hamda xorijiy tajribani milliy ta’lim ehtiyojlariga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa bo‘lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-son Farmoni. – URL: https://lex.uz/acts/-4561730
2. O‘zbekiston Respublikasi. Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son Farmoni. – URL: https://www.lex.uz/mact/-5058351
3. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
4. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
5. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – 5th ed. – White Plains, NY: Pearson Education, 2007.
6. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – 4th ed. – Harlow: Pearson Longman, 2007.
7. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
8. Larsen-Freeman D., Anderson M. Techniques and Principles in Language Teaching. – 3rd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2011.